

מעוט סחורה

תאוות הממון

המובן הפשוט של 'מעוט סחורה' הוא להישמר מפני רדיפת הממון, ריבוי סחורה. הנזק שיש בכך הוא ראשית כול איבוד הזמן ושעבוד כוחות הנפש והמרץ לדבר שאין לו גבול וכפי שנאמר "אוהב כסף לא ישבע כסף" (קהלת ה, ט). צבירת הרכוש נותנת מענה לרצונות ומאווים שונים, כגון, חיזוק הקיום,¹ צורך בשליטה ועוצמה ואפשרות לנהנתנות. ומכיוון שמדובר על כוחות בסיסיים הרי הם שואבים פנימה עד כדי התמסרות טוטלית למשימה זו.² מעבר לאיבוד הזמן והמשאבים יש לכך גם השפעה על תפיסת החיים, שכן אדם זה מחשיב מאוד את המציאות הממשית ובאופן טבעי נותן מקום לחיצוניות, גישה שמרחיקה אותו מקניין תורה. וכן כתב השולחן ערוך (יו"ד רמו, כא):

אין דברי התורה מתקיימים במי שמתרפה עצמו עליהם, ולא בלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתייה, אלא במי שממית עצמו עליה ומצער גופו תמיד, ולא יתן שינה לעיניו ותנומה לעפעפיו. **לא יחשוב האדם לעסוק בתורה ולקנות עושר וכבוד עם הלמוד, כי מי שמעלה מחשבה זו בלבו אינו זוכה לכתרה של תורה,** אלא יעשה אותו קבע ומלאכתו עראי, וימעט בעסק ויעסוק בתורה. **ויסיר תענוגי הזמן מלבו.**

המהר"ל מוסיף שאין זה רק עניין חיצוני של איבוד זמן, אלא ישנו חוסר התאמה בין הלומד לתוכן. אישיות הלומד משפיעה על יכולתו לכוון לאמיתתה של תורה כפי שמלמדנו המהר"ל בפרושו למשנה (אבות ב, ה) "ולא כל המרבה בסחורה מחכים", וזו לשונו (דרך חיים שם):

* ר"מ בישיבת שדרות.

1. "ואת כל היקום אשר ברגליהם, אמר רבי אלעזר: זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו" (פסחים קיט, א).

2. בספרי חסידות יש שמצאו שורש גבוה לתאוות הממון, למשל ליקוטי מוהר"ן ח"א, סח: "כל הנפשות תאבים ומתאוים לממון, וזה בגלל שהנפש באה ממקום עליון, שהממון בא ומשתלשל ומתהווה משם, כי בודאי התחלת המקום שמגיע משם הממון, הוא בודאי מקום קדושה ושפע קודש, ועל כן הנפש תאבה לממון, מכיון שהנפש באה מהמקום שהממון בא משם".

ולפיכך הסוחרים שמסבבים את העולם ומפני זה אינם מסוגלים לתורה שאין לתורה ענין גשמי שהם הרחקים הגשמיים, ואלו שכל עניניהם ההליכה והתנועה הגשמית, אין ראוי להם התורה שאינם מסולקים מן הרחקים הגשמים ומסוגלים לזה, ודבר זה אינו ראוי לתורה שהיא שכלית בלתי גשמית כלל, כי כאשר מסוגל אל הרחקים אינו מסוגל אל הדבר שהוא מסולק מן הרוחק כמו הדבר השכלי.

על מנת לזכות בתורה אדם צריך להיות רוחני ושולט בחומר ובכך להידמות לתכונה העצמית של החכמה האלוקית. מי שלהוט אחר הממון לא יצליח ללמוד תורת אמת כי הוא דבוק בחומריות.

לאור זאת, יש להתרחק מכול פניה לרב הכרוכה בדרישה לתשלום כספי. כסף ותורה אינם הולכים יחדיו וזהו סימן למסחר ברוחניות (הכוונה כמובן לתשלום מכובד ולא לכיסוי הוצאות).

תורתך קבע

המשנה מורה להתעסק מעט בסחורה גם לתלמידי חכמים החפצים לזכות בכתרה של תורה. ידועים דבריו החריפים של הרמב"ם בגנות מי שמתפרנס מתורה, אך דעתו לא התקבלה להלכה כפי שכתב ערוך השולחן (יו"ד רמז, יח):

והנה הרמב"ם ז"ל עזרו ה' לבלי להתפרנס מתורה. וכבר כתבו הקדמונים שאלמלא היינו נוהגים כן – כבר בטלה תורה מישראל.

מכל מקום מדובר על היתר לקבל כסף על מנת ללמוד, אך מי שאין פרנסתו מספקת, אליו פונה המשנה ומורה לו לעסוק בסחורה ולא לפנות לציבור. וכך כתב שם ערוך השולחן:

אם הציבור אין רצונם ואין כבודם שהחכם יעסוק במלאכה או במסחר – וודאי שמותר לו לקבל מהציבור, ובוודאי גם בימיו היו רבנים המתפרנסים מן הציבור. אלא שהוא גינה אותם, שהם בעצמם קבעו להם חוקים על יחידים ועל קהילות, והם בעצמם בקשו ממון, עיין שם.

ההשגחה האלוקית מנהיגה את עולמה על פי חוקי הטבע כפי שכתב הרמב"ם (הקדמה למסכת אבות פרק ח):

בזה חולקים 'המדברים', לפי ששמעתים אומרים, שהרצון בכל דבר בעת אחר עת תמיד. ולא כן נאמין אנחנו, אלא הרצון היה בששת ימי בראשית, והדברים כולם נמשכים על טבעיהם תמיד, כמו שאמר: "מה שהיה הוא שיהיה", "אין כל חדש תחת השמש". ומאמרם בזה הענין: "עולם כמנהגו הולך". ותמצאם תמיד בכל דבריהם, עליהם השלום, יברחו מתת הרצון בדבר אחר דבר ובעת אחר עת.

הניסים הם היוצאים מהכלל ויש מהם גלויים ורובם ניסים נסתרים. הרמב"ם (מורה הנבוכים חלק ג פרק נא) מלמד אותנו שככל שאדם רוחני יותר ומנותק מכבלי הגשמיות, כך הוא זוכה לליווי הדוק יותר באמצעות הניסים הנסתרים. עקרון זה יכול לתת פנים חדשות להוראת המשנה, 'מעוט סחורה'. המשנה מדברת על מי שנמצא בדרגה גבוהה ודווקא הוא נתבע למעט בהשתדלותו. בעוד כלל האנשים נדרשים להשקיע זמן ומאמצים בהתאם למקובל על פי חוקי הטבע, לומדי תורה זוכים להנהגה אחרת. להם ישנה השגחה המאפשרת למעט בהשתדלות ועם כל זאת להצליח להתפרנס ולראות ברכה במעשה ידיהם. עמל התורה עומד להם במקום עמל הפרנסה.³ וכך כתב בספר חובת הלבבות:

אם הוא מגביר עבודת האלהים ובוחר ביראתו ובוטח בו בעניני תורתו ועולמו וסר מן הדברים המגנים וכוסף למדות הטובות... **יסתלק מעליו טרח הגלגול והסבוב בהבאת טרפו**... ויבואהו טרפו בלי טרח וכלי יגיעה כפי ספוקו ומזונו כמו שנאמר (משלי י ג) לא ירעיב ה' נפש צדיק (שער הבטחון הקדמה).

על פי זה ביאר המהרש"א באופן מחודש את הגמרא בקידושין שבה נאמר שהצורך ביגיעה לצורך הפרנסה נובע מכך 'שהרעותי את מעשי', ובפשטות הכוונה לחטא אדם הראשון וכפי שנאמר לו 'בזעת אפך תאכל לחם'. המהרש"א מסביר שעמל הפרנסה נצרך בגלל שאדם עושה את מלאכתו עיקר. אולם אם ישכיל להבין שתורתו עיקר, אז תהיה ברכה במלאכתו ולא יצטרך לעמול. וזו לשון הגמרא (קידושין פב, ב):

ר"ש בן אלעזר אומר: מימי לא ראיתי צבי קייץ, וארי סבל, ושועל חנוני, והם מתפרנסים שלא בצער, והם לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני, מה אלו שלא נבראו אלא לשמשני מתפרנסים שלא בצער, ואני שנבראתי לשמש את קוני - אינו דין שאתפרנס שלא בצער! אלא שהרעותי את מעשי וקיפחתי את פרנסתי, שנאמר: עונותיכם הטו.

ועל כך כתב המהרש"א (שם):

ודאי בלי אומנות כלל לא יסמוך אדם על תפלתו להתעשר כדאמרינן בפ"ק שחייב כל אב ללמד בנו אומנות... אלא אמר שאל יחשוב אדם דבמלאכה כבדה יתפרנס ותהיה מלאכתו קבע ותורתו עראי אלא יעסוק במלאכה נקיה וקלה שיוכל לעשות תורתו קבע ומלאכתו עראי. דאמרינן במסכת ברכות ויתפלל למי שהעושר שלו,

3. מרומי שדה קידושין פב, ב: "אם לא יעמול בתורה יאכל בזיעת אף דמלאכה, אבל אם יעמול בתורה יאכל בזיעת אף דעמל תורה". וכעין זה בספר ההפלאה שם.

ויכול להתעשר ממלאכה קלה ועראי כמו מכבדה שהיא קבע והכל לפי הזכות ממש. ור' נהוראי דקאמר נמי לקמן מניח אני כל אומנות שבעולם כו' אלא תורה, ודאי דלא פליג וצריך כל אדם ללמוד אומנות אלא דה"ק מניח אני הקביעות של כל האומנות ואני מלמדו תורה בקבע ואומנות עראי... ע"י התורה המלאכה נקיה וקלה שיכול לעשות גם בימי זקנה מתברכת לו וזה נתקיים בידו... אלא שהרעותי את מעשי לעשות התורה עראי והמלאכה קבע.⁴

דבר זה רמוז בדברי הרמב"ם בסוף הלכות שמיטה ויובל:

ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה' והלך ישר כמו שעשהו האלהים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים ויזכה לו בעה"ז דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללויים, הרי דוד עליו השלום אומר ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי.

והדגיש שם הרדב"ז שכוונת הרמב"ם לסייעתא דשמיא ולא שיטיל עצמו על הציבור. כמובן, שאם לא יזכה ויקלע לקשיים כלכליים, אזי האחריות לפרנסה קודמת ואין סומכין על הנס ויהיה עליו להקדיש יותר זמן לעבודה.

4. וכן פני יהושע שם: "קודם החטא ודאי שהיו כל בני אדם מתפרנסין שלא בצער כלל והכל היה מוכן לפניו... אלא לפי שהריע מעשיו נתקפח פרנסתו ונאמר לו בעצבון תאכלנה דדרשינן בפרק ערבי פסחים [ק"ח ע"א] דקשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף כך נראה לכאורה, אלא דבלא"ה נמי יש לפרש על כל יחיד ויחיד מי שהריע מעשיו קצת אינו זוכה לשתי שולחנות וצריך לחזור על פרנסתו ולואי שישגיג אבל מי שלא הריע מעשיו ועושה רצונו של מקום ודאי שאינו מקפח פרנסתו וזוכה לשתי שולחנות".